

بررسی تأثیرات نماز جماعت بر رفتار اجتماعی جوانان دانشگاهی

مرضیه دست مرد

دکتری الهیات و معارف گرایش کلام اسلامی

چکیده

خداوند متعال برای هدایت بشر در تمامی شئون زندگی، تحفه ارزنده نماز را توسط رسول خداوند به بشریت ارمغان داد و با توجه به اینکه پیامبر اکرم و ائمه اطهار درباره اهمیت نماز تأکید فراوان فرموده‌اند، باید خاطر نشان کرد که نماز جماعت یک ورزش دسته‌جمعی نیست بلکه یک امر مهم عبادی است که به طور دسته‌جمعی انجام می‌گیرد و دارای اهمیت و فضیلت زیادی است که پیامبر اسلام فرموده‌اند بر شما باد که در جلسات و جماعت و مسجد شرکت کنید. شرکت در نماز جماعت انسان را از منافق شدن بیمه می‌کند و برای هر گامی که به سوی نماز جماعت و مسجد برداشته می‌شود ثواب و حسنه در نظر گرفته شده است. در این اثر با روشی توصیفی - تحلیلی به بررسی تأثیرات نماز جماعت بر رفتار اجتماعی جوانان دانشگاهی پرداخته شده و پس از بیان مسأله و مبانی نظری تحقیق، شئون گوناگونی تأثیر اجتماعی نماز در این زمینه مورد واکاوی قرار گرفته است که مشتمل بر ابعاد اجتماعی مورد چالش در جهت‌گیری اجتماعی قشر دانشجویان است و در نهایت نویسنده بدین نتیجه رسیده است که برگزاری نماز جماعت می‌تواند از ظرفیت مطلوبی برای احیاء اندیشه‌ها و انگیزه‌های دینی در میان این قشر برخوردار باشد. کاسته شدن میزان اضطراب، پوچی‌گری مقطعی در زندگی، کمبود انگیزه و امید در زندگی و... از معضلاتی هستند که استمرار نماز جماعت در محیط دانشگاهی می‌تواند به بهبود هرچه بیشتر آن کمک شایانی کند.

کلیدواژگان: نماز، نماز جماعت، دانشگاه، دانشجویان، تأثیرات اجتماعی

مقدمه

نماز یکی از عبادات مهم نه تنها در اسلام بلکه در تمامی ادیان الهی است. هر ملتی برای رهایی از تعلقات دنیوی و برای کسب آرامش به نوعی به عبادت و نماز متوسل می‌شوند. در دین اسلام نماز اگر با آداب و شرایطش به جا آورده شود، انسان را نه تنها به آرامش کامل می‌رساند که او را به تدریج از سطوح پایین تحولی بالا برده و به سطح متعالی می‌رساند. (احمدی، ۱۳۷۷، ص ۱۱۴)

پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) قبل از مبعث، مدتی از عمرشان را در غار حرا مشغول نماز و نیایش پروردگار یکتا بودند که این معانی برداشت‌های مهم و بزرگی دارد؛ چرا که مردی بزرگ چون ایشان وقتشان صرف انجام چه کاری شده است. از ابتدای ظهور اسلام و دعوت ایشان هم اولین کارهایی که انجام شد، نماز جماعت‌های کوچک در مخفیگاه بود و این یک راه و رسمی است که باید در آن غور و تفکر کرد. در قرآن کریم فلسفه حیات و خلقت، عبادت خدای متعال بیان شده است و در حقیقت هدف از خلقت انسان، تکامل و رشد الهی و اخلاقی وی است که در این راستا نماز نقش مؤثر را ایفا می‌کند.

در حقیقت انسان برای طی نمودن مسیر کمال، سلوک و عبودیت، نیازمند به ابزاری است که بتواند در مقابل تهدیدهای شیطان از او بسان سپری حفاظت نماید و برای او مرکبی راهوار به سوی خداوند متعال باشد. انسان در طی سلوک معنوی خود همواره نیازمند به مناجات با خداوند متعال است و نماز به عنوان ابزاری جامع که اوج انکسار و خضوع بنده را منعکس می‌کند، خواهد توانست مسیری بازدارنده از سیئات و محرکی در طی طرق حسنات باشد. لذا کسی قادر نخواهد بود بدون استمداد و استعانت از نماز، به مقامی معنوی نائل آید یا از عوامل

تشویش آفرین مادی امان باشد. جنگ زدن به هر ابزار مادی در این زمینه، بی ثمر خواهد بود و انسان تنها زمانی قادر خواهد بود به آرامش حقیقی دست یابد که به معنوی الهی و روحانی که متصل به وحی ملکوتی بوده متصل باشد؛ «در متون بهداشت عمومی اروپایی، اساس معنوی و مذهبی را مهم شمرده‌اند. همچنین در متون بهداشت عمومی آمریکا به ترکیبی از معنویت با مذهب و رفاه اشاره شده است، هرچند در تعریفی سازمان جهانی بهداشت از سلامت، اشاره به بعد سلامت معنوی مورد غفلت قرار گرفته است». (عباسی، ۱۳۹۱، ص ۱۱)

بر همین اساس است که هر جامعه‌ای در هر مقیاسی اعم از خانواده، دانشگاه و... تنها با تمسک به شریعت و عبادتی در مقیاس نماز، قادر خواهد بود از گزند بیماری‌های روحی و روانی نجات پیدا کند که جملگی ریشه در ظلمات و دوری از هدایت دارد؛ «يَهْدِي بِهٖ اللّٰهُ مَنْ اَتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدِيهِمْ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (مائده، آیه ۱۶)؛ خداوند به برکت آن (قرآن)، کسانی را که از خشنودی او پیروی کنند، به راه‌های سلامت هدایت می‌کند و از تاریکی‌ها به فرمان خود به سوی روشنایی می‌برد و آنها را به راه راست رهبری می‌نماید.

امروزه به سبب حجم بالای تهاجم فکری به مراکز علمی - دانشگاهی و هدف قرار دادن افکار و منطق دانشجویی در پروژه جنگ نرم، آشفته‌گی‌های بینشی و گرایشی بسیاری در این قشر احساس می‌شود و همین امر اقتضاء دارد که مسئولان امر به فکر بهره‌گیری بیش از پیش از مناسک عبادی در محیط‌های دانشگاهی باشند و در این بین برگزاری نماز جماعت می‌تواند از ظرفیت مطلوبی برای احیاء اندیشه‌ها و انگیزه‌های دینی در میان این قشر برخوردار باشد. این امر سبب خواهد شد تا

قشر دانشجو از مشکلات فعلی بسیاری در امان بمانند. کاسته شدن میزان اضطراب، پوچی گری مقطعی در زندگی، کمبود انگیزه و امید در زندگی و... از معضلاتی هستند که استمرار نماز جماعت در محیط دانشگاهی می تواند به بهبود هر چه بیشتر آن کمک شایانی کند؛ «همیشه آرامش یکی از گمشده های مهم بشر بوده و به هر دری می زند تا آن را پیدا کند و اگر تلاش و کوشش انسان ها را در طول تاریخ برای پیدا کردن آرامش از طرق صحیح و کاذب جمع آوری کنیم خود کتاب بسیار قطوری را تشکیل می دهد.» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۳۶۵)

۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

به طور کلی در خصوص فریضه نماز و اهمیت اقامه و برپایی آن، به صورت جماعت تحقیقات زیادی انجام گرفته است. نماز در دستورات دینی مسلمانان و سایر ادیان الهی جایگاه ویژه و بالایی دارد و در قرآن کریم و روایات صراحتاً مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است تا آنجایی که از آن به عنوان ستون دین یاد می شود و نیز سفارشات بسیاری مبنی بر اقامه نماز به صورت جماعت شده است؛ چرا که جماعت باعث وحدت و هم بستگی میان مسلمین می شود و مسلمانان بسیار به آن سفارش شده اند. از سوی دیگر از آنجا که دانشگاه رسالت بزرگی در پاسداشت شعائر اسلامی دارد و به عنوان مهم ترین و کارسازترین رکن جامعه علمی می باشد، لذا ضروری است که به اهمیت برپایی نماز جماعت در این نهاد جمعی و مهم و نقش آن بر روحیه جوانان دانشگاهی بپردازیم که از جمله مهم ترین تأثیرات آن در رویکردهای اجتماعی و جهت گیرهای جمعی دانشجویان است، امری که به سبب اقتضائات روز جامعه بیش از پیش احساس می شود.

۲- بیان مسأله

با توجه به اینکه بیشتر جمعیت کشور ما را جوانان تشکیل می‌دهند و جوانی همانند دیگر دوره‌های زندگی دارای مسائل و مشکلات خاص خود است، شناخت این دوره می‌تواند به ما کمک کند تا باورهای دینی را بیشتر در آنها درونی سازیم. اولین نکته مهم در دوره جوانی آن است که جوان، همه پذیرفته‌های دوران کودکی به ویژه مسائل مربوط به مذهب را زیر سؤال می‌برد و می‌خواهد با توجه به شخصیت کنجکاو، پرسشگر و استقلال‌جوی خود، نظامی از ارزش‌ها را درباره دین، حقیقت، قدرت و خداوند به دست آورد. او به تدریج که پا به دوره جوانی می‌گذارد، گرایش به عقاید و موضوعات فلسفی، مسائل جهان هستی و سرنوشت انسان برایش مهم می‌شود. اینگونه کاوش‌ها در حقیقت پاسخ به نیازی است که برای کشف حقیقت و ژرفای دنیا به وسیله جوان اندیشه‌جو صورت می‌گیرد.

از طرف دیگر روحیه و برخورد جوان با مسائل، پاسخ‌ها و توضیحات استدلالی و عقلی است یعنی اگر توضیحات ما با استدلال و سند همراه نباشند یا در بین آنها تضاد دیده شود، نگرش دینی و ایمان او با بحران و تضاد روبه‌رو می‌شود. این وضعیت هنگامی به وقوع می‌پیوندد که ارزش‌های معنوی و الهی با برخی از ارزش‌های اجتماعی برخورد کنند که برای شخصیت و عزت نفس او ناخوشایند باشند. حال باید توجه نمود جوانی که به این سن رسیده است و وارد محیط دانشگاه شده است، برخورداری از تأثیرات نماز جماعت در حوزه اجتماعی می‌تواند او را صاحب جهت‌گیری مستقل دینی و توأم با بینشی نماید که در ساحت‌های جامعه‌شناختی همیار او باشد.

امروزه جوانان در مقابله با هنجارها و کنش‌های اجتماعی نیازمند تقویت فکری و باوری هستند تا با شناخت آرمان‌ها و ارزش‌های اخلاقی - معنوی، صاحب عملکرد روشن و مفیدی در برخورد با مسائل مختلف شوند. طبیعی است در چنین حالتی حوزه خودآگاهی، خوش‌بینی، خودباوری و... در وجود ایشان به باروری لازم خواهد رسید. خصوصاً اینکه برخی تحقیقات نشان می‌دهد بخش قابل توجهی از جوانان ما تحت تأثیر هجمه‌های فرهنگی دشمن، دارای باورهای متزلزل دینی هستند و جهت‌گیری‌های اجتماعی آنان برخاسته از همین خواستگاه ذهنی است، لذا نماز جماعت در تقویت این بُعد اساسی از وجود آنها راه‌گشا خواهد بود. در واقع نماز جماعت در وهله اول، به مرور زمان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیمی بر حوزه باوری آنها خواهد داشت و از آنجا که حرکت‌ها بر محور باورها شکل می‌گیرد، عملکرد اجتماعی آنها نیز بهبود پیدا خواهد کرد و آنها در حوزه علمی و معنوی قادر خواهند بود در مسیر حقیقی قرار گرفته و از گزندهای طراحی شده برای آنها در تقابلهای و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی مصون بمانند. از همین روی ما در این تحقیق بر آنیم که تأثیرات نماز جماعت بر رفتار اجتماعی جوانان دانشگاهی را مورد بررسی قرار دهیم.

۳- مبانی نظری تحقیق

الف) فلسفه نماز جماعت: نماز یک عبادت ریشه‌دار و عمیق است که در همه ادیان بوده و شاید کمتر دینی در دنیا وجود داشته باشد که در آن اقامه نماز صورت نگیرد. در حقیقت نماز برترین جلوه طاعت و پرستش بوده و محصول آن، ایمان و کمال است. بر همین اساس بوده که نماز پایه و ستون دین است و از جمله شایسته‌ترین اعمال نزد پروردگار به حساب می‌آید.

ب) اهمیت نماز جماعت: هنگامی که پیامبر عظیم‌الشان اسلام به شرافت وحی مشرف گردید، نماز از طریق وحی، به عنوان اولین وظیفه به آن حضرت ابلاغ شد و به هنگام ایجاد حالت معراج نیز نماز را بهترین دستور پرستش و عبودیت دانسته و آن را از طرف خدای متعال برای امت خویش هدیه آورده است و معراج امت قرار داد. (طالعی‌نیا، ۱۳۶۹، ص ۱۸۵) با اینکه انجام عبادت و برقراری ارتباط مخلوق با خالق از نظر تفکر فردی، در محل خلوت و تنها بهتر و دارای اثرات بیشتر است و از آنجا که احکام دین مبین اسلام، بر اجتماع استوار است، همیشه مردم را به اجتماع و جماعت تشویق می‌نماید و هرگونه رفع مشکل را در پرتو اجتماع و جماعت عملی می‌داند و اینکه تشکیل جماعت خود باعث ایجاد اتحاد و یک‌رنگی است، اسلام انجام نماز را با اجتماع بهتر و آن را راهنمای تشکیل جامعه پاک و نیرومندی از افراد مسلمان معرفی می‌نماید. (همان، ص ۲۴۱)

۴- تأثیرات نماز جماعت بر رفتار اجتماعی جوانان دانشگاهی

۴-۱- ایجاد رویکرد انضباطی در رفتارهای اجتماعی

یکی از معضلات اجتماعی در محیط‌های دانشجویی، عدم برنامه‌ریزی منظم و وقت‌شناسی در قبال امور علمی، تحصیلی و مناسبات رفتاری در زمینه اجتماعی است، این معضل با گرایش به نماز جماعت قابل درمان خواهد بود؛ چراکه نماز عامل ایجاد نظم و انضباط است؛ زیرا لازمه نماز رعایت نظم و انضباط است و این به تدریج در زندگی و امور روزمره رسوخ می‌کند. در آیات و روایات متعدد به نماز اول وقت سفارش شده است که این نماز زمان‌های مخصوصی دارد و رعایت این اوقات، خود باعث نظم‌بخشی می‌شود؛ به همین دلیل است که رعایت ترتیب در نماز به ما می‌آموزد که هر کاری در زمان و مکان خودش انجام پذیرد.

صاحب نظران تعلیم و تربیت معتقدند که شخصیت افراد در سایه انضباط شکل می گیرد و در سایه انضباط است که فرد و اجتماع می توانند در مصونیت و آرامش زندگی را بگذرانند. علاوه بر این انضباط یکی از شرایط لازم اداره امور و حفظ بقای هر سازمانی است. هرج و مرج و بی نظمی که ناشی از نبودن مقررات یا عدم اجرای قوانین است می تواند حیات یک جامعه را ریشه کن سازد. در نماز جماعت نوعی تربیت حرکتی و سازندگی و سازمانی که اساس آن را نظم و فرمان برداری تشکیل می دهد، به چشم می خورد. مسلمانان و ملت ها چقدر نیازمند آموزش عملی فرمان برداری و پایبندی به نظم و تسلیم در برابر قانون و احترام و اطاعت از بزرگان می باشند و این چیزی است که از طریق نماز جماعت تأمین می گردد.

در حقیقت اسلام دین نظم و انضباط است و با همه قوانین خود مسلمانان را با انضباط بار می آورد. وقت شناسی، نظم است، در اسلام یکی از مسائل ضروری وقت شناسی است. مسلمان باید وقت شناس باشد؛ زیرا خداوند نمازهای پنجگانه را در اوقات معین واجب کرده و مسلمانان موظف می باشند که در اوقات مشخصی خدا را عبادت کنند. با اینکه انجام همه نمازهای پنجگانه اوقات محدود دارند، ولی اسلام با ترغیب به اقامه نماز در آغاز اوقات می کوشد همه مسلمانان افرادی با انضباط گردند و ترغیب به انجام فرایض در نخستین لحظات اوقات نماز توسط پیشوایان دینی با عبارات گوناگون بدان توصیه شده است.

انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت یک دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان اراده بکنند می توانند در تمام امور زندگی نظم و انضباط داشته و با بهره گرفتن از قابلیت های نهان و آشکار خود، حلال مشکلات خود و دیگران باشند. به عبارت دیگر هم اکنون که جماعت مؤمن نماز گزار اراده

کرده و به دلخواه و به صورت اختیاری همه با هم، در کنار هم برای احیاء شعائر اسلامی قدم پیش گذاشته و مصمم به انجام آن هستند، به همان نسبت خواهند توانست در سایر امور دینی پیش گام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادهای موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند و هرگاه این رفتارها به صورت مداوم و مستمر صورت بگیرد (حضور در جماعت) از خلاقیت‌ها و صفات خداپسندانه افراد صالح بهره برده و متأثر شده، در نتیجه به اصلاح و خودسازی پرداخته و این شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد. در علم روانشناسی این مرحله از رفتار به رمز خویشتن‌یابی معروف است، مساجد و سایر مکان‌های نماز جماعت علاوه بر محل نیایش بودن، منابع اشاعه فرهنگ اسلامی و محل به نمایش گذاشتن قدرت و اقتدار امت اسلامی نیز می‌باشد و روزانه سه یا ۵ بار افراد مؤمن در خدمت خالق خود بوده و برای جان‌نثاری و اطاعت از سایر اوامر مولا اعلان آمادگی می‌کند و نفس این عمل هشدار است برای دشمنان اسلام و گام نخستین برای حرکت احیاء عدالت اجتماعی و ظلم‌ستیزی. (وثوقی، ۱۳۸۰، ص ۱۳) بر این اساس بوده که نقش نماز جماعت در میان قشر دانشجویان موجب راه‌اندازی حرکت ائتلافی و منظم معنوی و رفتاری در سطح جامعه خواهد شد.

۴-۲- تشکیل منظومه اخلاق اجتماعی در تعاملات رفتاری

حکمت اصلی در تشریح نماز جماعت اتحاد قلوب مؤمنین در امر خداست و برای این اتحاد فوائد بسیاری از قوت اسلام و مسلمین و غیر آن می‌باشد. گذشته از این نماز جماعت در تکمیل نفوس و قوت آنها در مسیر الی‌الله و جلب فیوضات الهی بسیار مؤثر است. مثل اجتماع قلوب مثل آب‌های قلیل به یکدیگر است که چون به یکدیگر متصل شوند، از صورت آب قلیل خارج شده و کر می‌شوند و دیگر

به اندک نجاستی طهارتش را از دست نمی‌دهد. بی‌شک بین نمازگزار و بی‌نماز در تمام برنامه‌های ظاهر و باطن فرق است. نمازگزار به خاطر وجوب نمازهای یومیه ناچار است از تمام آلودگی‌های ظاهر در درجه اول و سپس از آلودگی‌های باطن خود را حفظ و بری نگه دارد تا شرایط صحت و قبولی تحقق یابد.

تعلیم و تربیت به عنوان مختصات و شاخص‌های تعالی حقیقی انسان، محور و غایت حرکت انبیای الهی شمرده شده است. در نظام اسلامی، آموزش و پرورش به عنوان مهم‌ترین سازوکار جامعه برای فرهنگ‌پذیری و جامعه‌پذیری انسان‌ها، بیشترین نقش را از طریق معلمان صلاحیت‌دار، مدیران تربیت شده و برنامه‌های درسی مناسب، اعم از برنامه‌های درسی پنهان یا آشکار در آموزش مؤثر ارزش-های اسلامی به ویژه نشر اعمال دینی دارد. یکی از مهم‌ترین این اعمال عبادی، نماز و مشارکت در نماز جماعت به عنوان نشانه مسلمانی و وحدت مسلمانان است که باید در مراکز آموزشی و دانشگاهی شکل گیرد؛ امری که در نهاد آموزشی کشور به صورت یک فعالیت آموزشی از همان روزهای پیروزی انقلاب اسلامی در رأس امور قرار گرفت. تأکیدات امام راحل (قدس سره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و نیز آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های اقامه نماز مدارس، عنایت خاص نظام اسلامی در برپایی نماز و آشنا نمودن نسل گرانقدر نوجوان و جوان با وظایف دینی و الهی و اهمیت بخشیدن به نماز را آشکار می‌سازد. (فضل الهی، ۱۳۹۲، ص ۱۶) بر همین اساس بوده که نماز جماعت در مراکز دانشگاهی، می‌تواند منظومه اخلاقی کلانی در تعاملات رفتاری جامعه ایجاد نماید؛ چراکه نماز انسان را از بداخلاقی بر محور نفسانیت دور خواهد ساخت و اجتماع نمازگزار، جمع سوق‌یافته به سمت اخلاقیات خواهند بود که پتانسیل

جوانی و استعداد نیروهای دانشگاهی به خوبی از ظرفیت شکل دهی منظومه های حرکت بخش رفتاری اخلاقی در سطح جامعه برخوردار است.

بنابراین قشر دانشجو باید همواره متذکر این حقیقت معنوی باشد که نماز از ارکان بسیار مهم اسلام است که به پا داشتن آن باعث رضایت و خشنودی خداوند می گردد. نماز عامل اتصال و ارتباط با خداست. رابطه ای که نباید هیچ گاه گسسته شود و تا آخرین لحظه عمر باید پا بر جا بماند. از جمله اینکه نماز به عنوان عمود دین معرفی شده است همانند چادری که اگر عمودش را بشکنند چادر می افتد. مسلمان وقتی وارد مسجد می شود از هر گونه بندگی غیر از بندگی خداوند متعال آزاد است و به غیر از خداوند متعال به کسی دیگر وابستگی ندارد و فقط برای او رکوع و سجود می نماید. در حقیقت این همان آزادی معنوی انسان است که از همه آزادی ها بالاتر است.

همچنین نقش نماز و تعالیم دینی در شخصیت انسان و مخصوصاً جوانان و آنهایی که دانشگاهی و تحصیل کرده می باشند، این است که در انسان تمایلات و گرایشاتی وجود دارد که او را متوجه اهدافی می سازد و می خواهد به دست یابی به آن اهداف خود را تسکین و اطمینان بخشد؛ چون اقتضای حکمت بالغه الهی این است که هیچ نیازی را بدون پاسخ نگذارد. مهم ترین پاسخ یک جوان مسلمان دانشگاهی و تحصیل کرده این است که قوت ایمان خود را حفظ کند و همه اینها در سایه نماز محقق می شود.

انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت یک دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان به دلخواه خود و به صورت اختیاری، همه با هم و در کنار هم برای احیای شعائر اسلامی پیش قدم شوند و مصمم به انجام آن گردند،

به همین نسبت خواهند توانست در سایر امور دین پیشگام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادهای موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند. هرگاه این رفتارها به صورت مداوم و مستمر صورت بگیرد، نمازگزاران از خلاقیت‌ها و صفات پسندیده افراد صالح بهره برده و از آنها متأثر می‌شوند. در نتیجه، به اصلاح و خودسازی پرداخته و این شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد. نماز جماعت علاوه بر محل نیایش بودن، منبع اشاعه فرهنگ اسلامی و به نمایش گذاشتن قدرت و اقتدار امت اسلامی نیز می‌باشد، مشروط بر اینکه با راه‌کارهای مناسب، باشکوه برگزار گردد و عوامل افت آن از پیش رو برداشته شود. (فضل - الهی، ۱۳۹۲، ص ۱۸)

قالب‌های فکری و شناختی افراد، یکی از عوامل مؤثر و مهم در شکل‌دهی رفتارهای فردی و اجتماعی است، به گونه‌ای که اگر افراد تصور درستی از مفاهیم، علل و فوائد عملی داشته باشند، فرایند عملکردشان تغییرات اساسی خواهد یافت. از این رو، حضرت محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در طول دوران حیاتشان کوشیدند با تبیین جایگاه نماز، تصویری کامل از این عبادت ارائه دهند. آن حضرت با بیان فوائد اقامه نماز و مضرات ترک آن، میل و رغبت‌ها را نسبت به آن تحریک می‌کردند و منظومه فکری و شناختی آنان را به تأمل و تفکر در این عبادت، چرایی نیاز به آن و مشکلاتی که ترک آن فراروی انسان می‌نهد وامی‌داشتند. ایشان برای ملموس کردن ارزش نماز و جایگاه آن، خوبی‌ها و لذات دنیا را یاد می‌کرد ولی در عین حال، یادآوری می‌کرد جایگاه نماز از تمام این لذت‌ها و نعمت‌ها بالاتر است. آن حضرت مکرر می‌فرمود: من از دنیا زنان و بوی خوش را دوست دارم، ولی روشنی چشم من در نماز است (ابن‌سعد، ۱۳۷۴، ج ۱، ص

۳۸۰). گروه دانشجویی که متوجه حقائق نماز و روح حیات‌بخش آن است، در درون خود موجی از اصلاح‌خواهی الهی و میل به شکل‌گیری اخلاق در سطح اجتماعی به همراه دارد که فسادها و تباهی‌ها را برنمی‌تابد و در مقابل رفتارهای غیرالهی و غیرانسانی موضع خواهد گرفت، نماز جماعت از چنین بستر و ظرفیتی برخوردار است که جوان را مطالبه‌گر بار خواهد آورد.

۴-۳- شکل‌گیری مواسات و برادری اجتماعی

کدام برابری و مساوات از مساوات و برابری در صفوف به هم فشرده جماعت در مسجد برتر و واضح‌تر است. فرمان‌روا در کنار نگهبان، ثروتمند در کنار تهی-دست، ارباب چسبیده به مستخدم و دانشمند در کنار کارگر و کشاورز. چنین عظمت و زیبایی جز در مساجد رخ نخواهد داد. پس باید نمازهای جماعت را به مساجد بکشانیم و مساجد را با حضور خود و با نماز جماعت آباد بگردانیم.

محمد غزالی می‌فرماید: بی‌گمان به هم پیوستن دل‌ها و یکی‌شدن احساس‌ها و عواطف و داشتن راه و اهداف واحد یکی از آشکارترین نشانه‌های تعلیمات اسلامی و لازم‌ترین خصلت و خوی مسلمین مخلص است و بدون شک صفوف به هم پیوسته و متحد و اتفاق کلمه و وحدت در سخن، استوارترین پایه و ارکان بقای امت اسلامی و ضامن پیروزی رسالت و وظایف آن می‌باشد. (غزالی، ۱۳۹۳، ص ۶۷)

با تجدید حضور در نماز جماعت پیوند عاطفی و معنوی نیز تجدید می‌گردد. حضور معنوی که عامل گسترش مشترکات معنوی می‌باشد، جمع نمازگزار را به همسویی و همفکری فرا می‌خواند و این احساس در آنها به وجود می‌آید که

بنی آدم اعضای یکدیگرند و بنابراین نباید از درد و رنج هموطنان خود غافل بشوند و همین احساس از قوه به فعل تبدیل شده و افراد مؤمن را به سراغ دردمندان می فرستد و با حضور فیزیکی و معنوی باعث تسکین آلام آنها می گردد. در جبهه عمل نیز این رفتار به سایر مؤمنین انتقال داده می شود و عزم همگان برای رفع گرفتاری ها و احیاء آرامش روانی در جامعه فراهم می گردد. همدردی و همدلی با مومنین در مکتب انسان ساز اسلام سرآغاز خردمندی است. بعد از ایمان به خدا و در منابع روایی بدان توصیه شده است.

از سوی دیگر احساس همبستگی، مودت، همکاری بین اقشار مردم مسلمان زنده و با طراوت پابرجا می ماند و آثار مطلوب آن در پرورش و تربیت نسل آینده متجلی می گردد. بی شک شکوه و عظمت همدردی در نمازهای جماعت بیش از سایر اجتماعات خواهد بود و به علت حضور مستمر مردم بدین سان پایه های بهداشت روانی در جامعه متزلزل نخواهد شد و جامعه از ابتلا به بیماری دردناک (بی تفاوتی) نجات پیدا خواهد کرد. به قول روان شناسان در اثر ممارست فکری و عمل مردم در سه وعده نماز جماعت به درونی شدن این افکار و رفتار منجر خواهد شد و یک زندگی ایده آل را برای نسل امروز و آینده تدارک خواهد دید. احساس همدردی و همفکری زمانی پدیدار می گردد که برادری از درد و رنج برادرش مطلع شود و آن را درک کند. (و ثوقی، ۱۳۸۰، ص ۱۵) چگونه ممکن است دانشجویان به محیط عبودیتی نماز جماعت در دانشگاه انس بگیرند، اما از مشکلات یکدیگر اطلاع نداشته باشند یا به راحتی بتوانند از آموزه های برادری و مواسات نماز چشم پوشی نمایند؟! نماز محرک اخلاقی دانشجو در سطح اجتماعی نسبت به برادران مؤمن خود است، دانشجوی نماز گزار به تدریج از صفوف

برادرانه نماز جماعت، به سمت هم‌دردی و رفع مشکلات دیگران خواهد افتاد، نماز سبب خواهد شد او از مکتب مادی درد دیگران، درد و رنج من نیست، فاصله بگیرد.

۴-۴- افزوده شدن وحدت اجتماعی در سطح جامعه

نماز واقعی پیوند انسان را با خدا چنان محکم می‌کند که در برابر هر کار و هر برنامه، او را حاضر و ناظر و مراقب اعمال خویش می‌بیند. این مزیت که خود اوج تربیت است، در نماز جماعت به بی‌نهایت می‌رسد. نماز جماعت نهایت شکوه عبادت حق تعالی و نمایش انسجام و وحدت مسلمانان و یکپارچگی آنان در باور و عمل به اعتقادات اسلامی است. رسول اکرم فرمودند: اگر تعداد نمازگزاران صفوف جماعت از ده نفر فراتر رود، پاداش هر رکعت آن آن قدر زیاد می‌گردد که حتی اگر تمام آسمان‌ها کاغذ شود و دریاها مرکب و همه درختان قلم گردند و همه فرشتگان مأمور نوشتن آن، نمی‌توان پاداش آن را ثبت نمود و پاداش آن فقط درخور محاسبه ذات بی‌کران الهی است (رضوان‌طلب، ۱۳۷۳، ص ۱۸۵).

در واقع رویکرد وحدت‌بخشی دین به سبب آموزه‌های و ارکان اساسی موجود در آن است و اگر قرآن کریم بیان داشته، با ورود دین، انسان‌ها از پرتگاه تفرقه نجات پیدا کردند به سبب عمل به حقیقت و لبّ لباب دین است که نماز و اعاده جماعت آن نقش بی‌بدیلی در این زمینه دارد؛ «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا» (آیه ۱۰۳)؛ همگی به ریسمان الهی چنگ زدید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود، به یاد آورید که شما با هم دشمن بودید و او میان دل‌های شما الفت ایجاد کرد و به برکت

نعمت او برادر شدید و شما بر لب حفره‌ای از آتش بودید و خدا شما را از آن نجات داد.

اگر هدف نماز، صرفاً ارتباط با خدا بود، باید گفته می‌شد: «ایاک اعبد و ایاک استعین». اما تمام الفاظ نماز، به صورت جمع است و نماز گزار حتی وقتی به تنهایی نماز می‌خواند، به لحاظ ارتباط با هم نوعان و خیرخواهی برای همگان، می‌گوید: «اهدنا الصراط المستقیم»؛ ما را به راه راست هدایت کن. شهید مطهری در این زمینه می‌گوید: در سوره حمد که جزء قطعی نماز است می‌گوئیم: «ایاک نعبد و ایاک نستعین»؛ خدایا ما تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو استعانت می‌جوئیم. یعنی می‌گوئیم: خدایا من تنها نیستم، من با همه مسلمان‌های دیگر هستم. ضمناً انسان، وابستگی و پیوستگی خودش به جامعه اسلامی را در حال عبادت و بندگی اعلام می‌کند. خدایا، من فرد نیستم، تک نیستم، من عضوم، جزئی از کل و عضوی از پیکر هستم. ما هستیم، نه من. در دنیای اسلام من وجود ندارد، ما وجود دارد. (مطهری، ۱۳۷۳، ص ۹۴) نماز جماعت وحدت‌بخش خواهد بود؛ چراکه انسان را از فردیت دور خواهد کرد. دانشجویی که تا دیروز تنها به مشکلات یا منافع خود فکر می‌کرد با ممارست بر نماز جماعت به تدریج به این حقیقت خواهد رسید که توفیق و راه‌گشایی همه در گشایش آحاد جامعه است و این مسأله تنها از قبل وحدت اتفاق خواهد افتاد، امری که در مکتب نماز جماعت برای دانشگاهیان تجلی پیدا خواهد کرد.

۴-۵- درمان‌گری انحرافات اجتماعی حاصل از فرقه‌های نوظهور

دین و به دنبال آن، نماز جماعت تأثیرات متنوع و فراوانی بر اخلاق جامعه دارد. برخی از آنها عبارتند از ایجاد قداست و معنا بخشیدن به زندگی و برطرف کردن

احساس گمگشتگی، تنهایی، از خودبیگانگی و پوچی، امیدآفرینی، بازگرداندن انسان اسیر خودخواهی و گروگان این عالم خودساخته به مسیر و موطن حقیقی و جایگاه درست او، جهت‌دهی و هدف‌بخشی به انسان، گشودن افق‌های جدید و بی‌پایان برای رشد جنبه‌های عقلی، قلبی و حسّی، به وحدت رسانیدن کثرت‌ها و پراکندگی‌های مخرب به وحدت، آزادسازی انسان‌ها از اسارت رسوم و تعهدهای ضد انسانی؛ «يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» (اعراف، آیه ۱۵۷) آنها را به معروف دستور می‌دهد و از منکر بازمی‌دارد؛ اشیاء پاکیزه را برای آنها حلال می‌شمرد و ناپاکی‌ها را تحریم می‌کند و بارهای سنگین و زنجیرهایی را که بر آنها بود، (از دوش و گردنشان) برمی‌دارد. امروزه قشر جوان ما، خصوصاً نسل دانشجویی با مشکلات معنوی و جهان‌بینی گوناگونی روبه‌هستند که عدم ارضاء معنوی ایشان سبب چنگ زدن به فرقه‌های نوظهور شده است.

معنویت‌های نوظهور سبب، شکل‌گیری سبک زندگی مادی‌گر در وجود انسان خواهد شد و رفتارهای او را در این عرصه، سازماندهی خواهد کرد؛ معنویت هر آن چیزی است که برای اعراض از زندگی مادی و تمدن غالب و ارزش‌ها و هنجارهای سرمایه‌داری فرصتی را فراهم سازد. مادیت برای انسان معاصر همین مدل یکنواخت زندگی غربی و ارزش‌ها و اهداف زندگی روزمره است و به هر نحو که بتوان از این چهار چوب بیرون زد و نفسی کشید، صورتی از معنویت ایجاد شده است. معنویت در فرهنگ امروز انسان مدرن یا پست‌مدرن هرگونه فراروی، روگردانی و نه گفتن به معیارها و هنجارهای زندگی مادی مدرن است.

در دنیای امروز که مرزهای فرهنگی کمرنگ شده و سواره نظام و پیاده نظام رسانه‌ای، ابرفرهنگ غرب را در جهان می‌گستراند، جهان اسلام نیز از حضور این جریانهای هزار رنگ، منزه و پاک نمانده است. از این رو مطالعه نقادانه این فرقه‌ها به خصوص آنها که در ایران پر کارترند ضروری است و کوتاهی در این امر زیانهای جبران‌ناپذیری را به فرهنگ و سایر ساحت‌های حیات اجتماعی وارد خواهد نمود. به راستی که کثرت فرقه‌های معنویت‌گرا و رایج در ایران، همت، دانش و مهارت محققان را به مصاف می‌طلبد. البته ممکن است بعضی از صاحب نظران ارجمند گمان کنند که بهتر است ما تنها عرفان اسلامی را ارائه دهیم که در این صورت از نقد این فرقه‌های معنوی بی‌نیاز هستیم در حالی که از چند جهت نقد مستقل این جریان‌ها ضروری می‌نماید: نخست اینکه این فرقه‌ها به خاطر نفوذ در فرهنگ مسلمانان، تعالیم و روش‌های خود را با برخی از آموزه‌های اسلام همانند معرفی کرده و اذعان می‌کنند که ما همان چیزی را می‌گوییم و می‌خواهیم که عرفان اسلامی می‌جوید؛ زیرا تنها زبان و شیوه ما به روز، متفاوت و مردمی‌تر است. بدین جهت لازم است تفاوت‌ها و کاستی‌های این جریان‌های معنویت‌گرا نقادی و تبیین شود تا از این تشبیه جلوگیری کرده و این شبه را بر طرف کند. (مظاهری‌سیف، ۱۳۸۷، ص ۲۷)

در این میان، اگر انسان، همواره جلوه‌های جلال و کبریایی را تجربه کند، رانده و تنها نمی‌ماند؛ چرا که کمال مطلق هم جلال نامتناهی است و هم جمال بی‌پایان، هم متکبر و قهار است و هم انیس و رؤف. هر تجلی الهی رازی نهفته دارد و هیچ ضدی برابر او نیست، همانطور که ندّ و نظیری برایش نخواهی یافت. جلوه‌های گوناگون او شوری در جان اهل یقین می‌افکند که تمام غم‌ها را مثل غباری در

توفان یا خاشاکی در سیلاب از میان می‌برد. پس «احساسات غم انگیز با اراده بردباری و نیکویی یقین دور و زدوده می‌شود.» (قطبی، ۱۳۹۶، ص ۸۷) نماز پاسخگوی تمام حس معنوی و نیازهای پیدا و پنهانی است که امروز جوانان دانشجو ما به هر چیزی چنگ می‌زنند تا بدان دست یابند. نماز جماعت از چنین پتانسیل برخوردار است که گمشده‌های معنوی هر گروهی را تأمین نماید و شور معنوی نماز جماعت در محیط‌های دانشجویی آنقدر به‌میزانی است که پس از مدتی دانشجو قادر است بر انحرافات اجتماعی حاصل از گرایش به معنویت‌های کاذب نجات پیدا کند.

نتیجه‌گیری

نماز جماعت مقدمه وحدت صفوف و تقویت‌کننده روح اخوت و آرامش است. نوعی حضور و غیاب بی‌تشریفات و بهترین راه شناسایی افراد است. نماز جماعت بهترین، بیشترین، پاک‌ترین و کم‌خرج‌ترین اجتماعات دنیاست. نوعی دید و بازدید بدون هزینه و آگاهانه از مشکلات و نیازهای یکدیگر و زمینه‌ساز تعاون اجتماعی بین آحاد مسلمین است. نماز جماعت عامل نظم و انضباط و وقت‌شناسی است و روحیه فردگرایی و انزوا و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را در بردارد. نماز جماعت کینه‌ها، کدورت‌ها و سوءظن‌ها را از میان می‌برد و سطح دانش و عبودیت و خضوع را در جامعه اهل نماز افزایش می‌دهد. امروزه به سبب حجم بالای تهاجم فکری به مراکز علمی - دانشگاهی و

هدف قرار دادن افکار و منطق دانشجویی در پروژه جنگ نرم، آشفته‌گی‌های بینشی و گرایش‌های بسیاری در این قشر احساس می‌شود و همین امر اقتضاء دارد که مسئولان امر به فکر بهره‌گیری بیش از پیش از مناسک عبادی در محیط‌های دانشگاهی باشند. بر همین اساس در این اثر به بررسی تأثیرات نماز جماعت بر رفتار اجتماعی جوانان دانشگاهی روی آورده شد و پس از بیان کلیات همسو با پژوهش، تأثیرات اجتماعی نماز جماعت برای این قشر واکاوی شد که مشتمل بر اموری چون ایجاد رویکرد انضباط اجتماعی، تشکیل منظومه اخلاق اجتماعی در تعاملات رفتاری، درمان‌گری انحرافات اجتماعی حاصل از فرقه‌های انحرافی و... است و در نهایت نویسنده بدین نتیجه رسیده است که برگزاری نماز جماعت می‌تواند از ظرفیت مطلوبی برای احیاء اندیشه‌ها و انگیزه‌های دینی در میان این قشر برخوردار باشد. کاسته شدن میزان اضطراب، پوچی‌گری مقطعی در زندگی، کمبود انگیزه و امید در زندگی و... از معضلاتی هستند که استمرار نماز جماعت در محیط دانشگاهی می‌تواند به بهبود هرچه بیشتر آن کمک شایانی کند.

کتابنامه

قرآن کریم

۱. ابن سعد، محمد بن محمد، ۱۳۷۴، طبقات الکبری، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران، فرهنگ اندیشه.
۲. رضوان‌طلب، محمدرضا، ۱۳۷۳، پرستش آگاهانه، چ سوم، تهران، ستاد اقامه نماز.

۳. طالع‌نیا، محسن، ۱۳۶۹، آیین پارسایی و فلسفه نماز در اسلام، تهران، خزر.
۴. عباسی، محمود و همکاران، ۱۳۹۱، تعریف مفهومی و عملیاتی‌سازی سلامت معنوی، تهران، مجله اخلاق پزشکی.
۵. غزالی، محمد بن محمد، ۱۳۹۳، کیمیای سعادت، تهران، بی‌زمان.
۶. فضل‌الهی، سیف‌الله، ۱۳۹۲، واکاوی عوامل جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس، تهران، معرفت.
۷. قطبی، محمد، ۱۳۹۶، راه‌کارها و مدل‌های توسعه معنویت اسلامی، تهران، اندیشه.
۸. مطهری، مرتضی، ۱۳۷۳، گفتارهای معنوی، تهران، صدرا.
۹. مظاهری‌سیف، حمیدرضا، ۱۳۸۷، معنویت مدرن، قم، پگاه حوزه.
۱۰. مقدسی، مطهر بن طاهر، بی تا، البدء و التاریخ، بیروت، مکتبه الثقافه الدینیة.
۱۱. مکارم‌شیرازی، ناصر، ۱۳۸۸، نمونه، قم، مدرسه امیرالمؤمنین (ع).
۱۲. وثوقی، فاطمه، ۱۳۸۰، آثار فرهنگی، اجتماعی و تربیتی نماز جماعت، تهران، نشریه پاسدار.